

ZBIGNIEW HERBERT

Cogitó úr szörnyetege

1

Szerencsés volt Szent György
a lovagi nyeregből
jól föl tudta mérni
a sárkány erejét és mozdulatait

a stratégia legelső elve:
az ellenség helyes felmérése

Cogitó úr
rosszabb helyzetben van

egy völgy
alacsony nyergében ül
sűrű ködben

a ködön át nem látni
a lángoló szemeket
a mohó karmokat
a feltátott száját

a ködön át csupán
a semmi
villódzását látni

Cogitó úr szörnyetegének
nincs kiterjedése

nehéz is leírni
nem illenek rá definíciók

olyan mint egy országra nebezedő
roppant légnyomás-tömeg

amit nem lehet áttörni
sem tollal
sem érveléssel
sem lándzsával

ha nem lenne fojtogató súlya
és halálosztó ereje
még azt is lehetne hinni
csak lázálom

a képzelet beteg képzete
de hát megvan
kétségtelenül létezik

mint a széngáz betódul minden résen
a házakba templomokba piacokra

megmérgezi a kutakat
lerombolja amit a szellem épített
penésszel lepi be a kenyeret

a szörnyeteg létezését
áldozatai bizonyítják

ez ugyan nem közvetlen bizonyíték
de azért elegendő

2
a megfontolt emberek szerint
együtt lehet élni
a szörnyeteggel

csak el kell kerülni
a heves mozdulatokat
s a felindult beszédet

hogya fenyeget
kő vagy falevél
formáját kell öltetni

a bölcs Természetre kell hallgatni
az álcázást javasol

aprókat kell lélegezni
úgy kell tenni mintha nem lennénk

Cogitó úr azonban
nem szeret látszatra élni
ledöngölt porondon
szeretne
megmérkőzni a szörnyeteggel

hajnalban kimegy
az álmos külvárosba
elővigyázatból magával visz
egy hosszú éles tárgyat

kihalt utcákon
hívogatja a szörnyeteget

ócsárolja a szörnyeteget
 provokálja a szörnyeteget
 mint vakmerő harcos
 aki mögül hiányzik a sereg

hívja:
 – gyere elő te szemét te gyáva

a ködön át csupán
 a semmi
 roppant pofáját látni

Cogitó úr ki akar állni
 az egyenlőtlen harcra

amit ha lehet
 hamar kell véghez vinni

mielőtt még leterítené
 lábáról az erőtlenség
 a közönséges a dicstelen halál
 mielőtt a formátlan rém megfojtaná

Mese a szögről

A szöghiánytól bukott meg a királyság
 így a dajkamese – ámde országunkban
 régóta nincs már szög és nem is lesz
 sem a kicsikből amik kép-felszögezésre jók
 sem a nagyokból amikkel a koporsót zárjuk

ennek ellenére vagy tán éppen ezért
 a királyság még él és csodálatot is kelt
 hogyan lehet szög nélkül papír- s zsinagtelen
 élni téglá szabadság-oxigén és még valami nélkül
 nyilvánvalóan lehet mivelhogy ez tart és egyre tart

nálunk az emberek házakban és nem odúkbán élnek
 gyár füstölög a sztyeppén vonat pöfög a tundrán
 hajó bőg a hideg óceánon járva
 van hadsereg rendőrség himnusz pecsét meg zászló
 látszólag minden olyan mint az egész világon

de csak látszólag mert királyságunkat
 nem a természet hozta létre nem is ember műve
 amit mamutcsontokon emeltek sokáig
 valójában gyöngé mintha csupán a tett
 és a gondolat a lét és nemlét között lebegne

hull a levél pusztul a kő minden mi valódi
de a kísértetek makacs-hosszan élnek
napkelték múlnak alkonyok égitest-járások
könnyek és tárgyak hullnak a meggyalázott földre

Livius változásai

Hogyan értette nagyapám ükapám
mivel bizonyosan olvasták őt a klasszikus gimnáziumban
egy kevésbé odaillő évszakban
mikor az ablakban gesztenyefa áll – tüzes csillárok a virágok –
ám nagyapám ükapám gondolatai lihegve rohantak Mici után
aki a kertben dalol széles dekoltázzsal térdig feltárva isteni lábait
vagy Gabihoz kerubinos fürtjeivel a bécsi operából
a fitos orrú Gabihoz aki torkában hordja Mozartot
hogy a végén a tisztességes Juzsánál kössenek ki akik félnek a szökéstől
a kevésbé vonzó egyszerű de nem túl igényes lánynál
– olvasták hát Liviust – virágzaskor
kréta- és unalmas olajszagban amivel a padlót mosták
a Császár képe alatt
mert akkor még volt császár
és a birodalom mint minden birodalom
örökkévalónak látszott

A Város történetét bújva azt az illúziót táplálták
hogy ők rómaiak vagy azok utódai
legyőzöttek fiai maguk is leigáztak
ebben biztosan szerepe volt a latintanárnak
aki udvari tanácsosi rangban
antik erényeket gyűjtött kopott zekéje alatt
s így Liviuossal oltotta be a diákokat hogy vessék meg a csőcseléket
a nép lázadása – *res tam foeda* – undort keltett bennük
viszont minden hódítás elfogadhatónak tűnt
mivel az egyszerűen a jobb s az erősebb győzelmét jelentette
ezért fájt nekik a vereség a Trazimenosz tónál
büszkék voltak Scipio fölényére
őszintén megkönnyebbültek Hannibál halálán
könnyen túl könnyen hagyták magukat megvezetni
a mellékmondatok sáncain át
átlépve az igenevek vonzatainak bonyolult konstrukcióin
átkelve a latin kiejtés megáradt folyóin
és a mondatszerkezetek buktatóin
– egy mások ügyéért
vívott csatába

De már apám és utána én is
Livius ellen olvastuk Liviust
szorgosan kutatva mi van a freskó alatt
ezért nem keltett visszhangot bennünk Scaevola színpadias gesztusa*

felsoroltuk a Róma által szétzúzott népek neveit
 a dicstelen eltemetettekét akik Liviusnak
 még egy stílusfordulatára se voltak méltók
 a hírpineket apuleiaiakat lukánokat uzentíneket
 továbbá Tarentum Metapontus és Lokra lakóit

Apám jól tudta és én is tudom
 hogy egyszer majd a messzi végeken
 égi jelek nélkül
 Pannóniában Szarajevóban vagy akár Trebizondban
 a hűvös tenger partján
 vagy a pansiri völgyben **
 kitör a helyi tűzvész

s a birodalom akkor összedől

Gömöri György fordításai

■ JEGYZETEK

Titus Livius Patavinumban (a mai Páduában) született történétíró, aki i. e. 27 és i. sz. 9 között megírta az *Ab urbe condita...* című, számos könyvből álló Róma-történetét. Az első világháború előtti időkig részletei kötelező olvasmánynak számítottak a legtöbb közép-európai iskolában.

* Mucius Scaevola tűzbe tartotta kezét, hogy ezzel is jelezze elszántságát.

** Utalás az 1979-ben kezdődő szovjet–afgán háborúra.

Fordítói jegyzet: Zbigniew Herbert külföldön adja ki verseit

■ Andrzej Franaszek nagy lélegzetű, két kötetes Herbert életrajzából¹ kiderül, milyen nehéz körülmények között alkotott Herbert, illetve mennyire megviselte az a kettős, ellentmondásos állapot, ami mindvégig megtartott lengyel állampolgársága, illetve hosszabb külföldi (berlini és párizsi) tartózkodása, fél-emigrációja között feszült. Bár a hetvenes évek végén Herbertnek már nagy nemzetközi híre volt és számos irodalmi díjat kapott (például 1979-ben a Petrarca-díjat), valahányszor visszatért a kommunista Lengyelországba, a titkosrendőrség figyelte, és minden újabb kiutazási engedélyért meg kellett szenvednie. Ennek ellenére a Szolidaritás-időszak felbátorította Herbertet, megerősítette abban a meggyőződésében, hogy jó úton jár, amikor verseiben akár nyílt, akár burkolt formában megkérdőjelezi a szovjet mintájú egypártrendszer Lengyelországban.

Ezért döntötte el a „Szolidaritás” betiltása, illetve föld alá kényszerítése² után 1982-ben, hogy verseit nemcsak illegalitásban, hanem külföldön is ki fogja adatni. Erre a célra a Párizs melletti Maisons-Laffitte-ben működő lengyel kiadó, az Instytut Literacki látszott legalkalmasabbnak. Bár annak vezetőjével, a *Kultura* c. havonta megjelenő folyóirat szerkesztőjével, Jerzy Giedroyc-csal Herbert nem volt korábban közelebbi kapcsolatban, amikor az osztrák közvetítéssel megkapta a költő illegalitásban megjelent *Osiemnaście wierszy* (18 vers) c. kiadványát, Giedroyc úgy döntött, ezt külön kötetben megjelenteti. Herbert ezt nem ellenezte, annál is inkább, mert így Párizsban, ahol ekkor hosszabb időt kívánt eltölteni, szerény honoráriumhoz is juthatott. Ez az 1983-as kötet, aminek a címe *Raport z obłężonego miasta i inne wiersze* (Jelentés az ostromlott Városból és más versek) volt, egyébként Herbertet egy csapásra „nemzeti” költővé avatta, aki a lengyeliség történelmi mítoszain és beidegződéseiben keresztül, súlyos pátoszú versekben tudott szólni az olvasókhöz. Míg korábbi, de

ebben a kötetben is szereplő *Pan Cogito* c. versciklusát csak a nagyvárosi értelmiség olvasta és értékelte, a *Jelentés...* versei bizonyos értelemben közkinccsé váltak, széles körben másolták és terjesztették őket. Saját Herbert-kötetemnek is a *Jelentés...*-ből választottam címet, *Az ízlés hatalma*³ volt ez a cím, amiben Herbert azt fejtegette, miért volt viszonylag könnyű fiatalon ellenállni a marxizmus–leninizmus csábításának. Ebben az első „párizsi” Herbert-kötetben jelent meg az a különös vers is, a *Cogitó úr szörnyetege*, amit sokan nem értettek, vagy nem akartak érteni, és amit én ugyan beválogattam 1998-as kötetembe, de ott (vagy egy hibás szamizdatverzió másolata vagy az én figyelmetlenségem folytán) több sor kihagyásával és rosszul tördelve jelent meg – ezért most újrarendeltem. Számomra első olvasásra is nyilvánvaló volt, hogy mit jelképez a titokzatos szörnyeteg, akivel Cogitó úr mindenáron le akar számolni: a kommunista diktatúrát, propagandahálózatával és cenzoraival, ostoba és kegyetlen politikai rendőreivel együtt.

Hét évvel később az Instytut Literacki kiadta Zbigniew Herbert újabb kötetét, amiben néhány újabb Cogito-vers mellett sűrűbben kaptak helyet kultúrtörténeti témákról írt versei. Ebből az 1990-as *Elegia na odejście* (A távozás elégiája) c. kötetből is érdemes bemutatni két olyan verset, ami jellemző az egész kötet szellemére. A már idős, betegeskedő Herbert ezzel a kötettel folytatta a *Jelentés...* markánsan rendszerellenes hangját, amit végleges hazatérése után későbbi két verseskötetében jórészt felváltottak a befelé fordulás, az öregedés és az oxigénhiányos szobafogság miatt egyre meditatívabb versei.

Gömöri György

■ **JEGYZETEK**

1. Andrzej Franaszek: *Herbert. Biografia*. I–II. Wydawnictwo Znak, Kraków, 2018.
2. A Szolidaritás Gdańskban alakult 1981 augusztusában, hamarosan országos szakszervezet lett, ami lényegében „kettős hatalmat” hozott létre Lengyelországban. Ezt törte le Jaruzelski tábornok puccsa 1982 decemberében, ami „hadiállapottal” és számos lengyel értelmiségi internálásával járt. A hadiállapotot csak 1983 júliusában oldották fel.
3. Zbigniew Herbert: *Az ízlés hatalma. Válogatott versek*. Ford. Gömöri György. Orpheusz Kiadó, Bp., 1998.

